

ANGELA FIGUERA: IBILBIDE POETIKOA

JOSE RAMON ZABALA

Gabriel Arestik 1960an *Egan* aldizkarian itzulpen-lan bat aurkeztu zuen, “Erderazko lau poeta, bi gipuzkoar eta beste bi bizkaitar” izenburupean. Antologia txiki hartan Angela Figuera Aymerich-ekin batera Blas de Otero, Gabriel Celaya eta J.M. Basaldua azaltzen ziren. Lan hartan Angelaren presentzia ez zen kasuala izan Arestiren obra osoan ikusten den bezala: dudarik gabe bere gustoko poesia zen Figuerak idazten zuena. Gainera une hartako literaturan Angela, Blas de Otero eta Celaya —“poesia sozialaren euskal triunbiratua”— elkarrekin jartzea, oro har, onartutako gauza zen.

Prezedente hauekin susma zitekeen Figuera-ren poesiak leku garrantzitsua beteko zuela Euskal Herriko eta Espainiako literaturan. Zoritxarrez ez da horrela gertatu eta poliki-poliki

idazle honen izena galtzen joan da ia-ia desagertu arte, eta sarritan gertatzen den legez, ahanztura handiagoa izan da haren jaioterrian. Horrela esan zidan behin Angelaren alargurak, Julio Figuera-k: “Angela beste inon baino, Bilbon da ezezaguna”.

Artikulu honen bitartez ezagutzagabetasun hori zertxobait gutxitzea nahi genuke, idazle honen fazetak eta ezaugarriak aztertuz. Horretarako bere biografiaren bidez haren poesiaren ikuspegi orokor bat aurkezten saiatuko gara. Guzti honen azken helburua, noski, emakume bilbotar honen literatur lanen irakurketa erraztea eta bultzatzea litzateke. Ea lortzen dugun!

BILBOKO URTEAK

Angela Figuera Aymerich Bilbon jaio zen 1902ko urriaren 30ean, familia akomodatu baten lehen alaba izanez. Ondoren, beste zortzi anai-arreba etorriko ziren, nolabait idazlearentzat oso garrantzitsuak izango ziren ezaugarriak hasieratik indartzera: amatasuna eta familiako elkartasuna.

Urte horietan idazleak ezagutuko zuen ingurunea zeharo etxekoa izango zen, katolikoa eta arazo handirik gabekoa. Bere heziketa ere Bilboko burgesiaren ohizkoa izango zen, Sacre Coeur-eko moja frantsesen ikastetxean. Heziketa honek garrantzi handia izango du bere poesian zeren, haren bitartez, frantsesa eta Frantziako literatura ezagutzeko parada izan bait zuen.

Eskolatik aparte mende-hasierako nesken bizimodua oso itxia zen eta askoz gehiago Bilboko ohizko giroan. Horregatik berehala ihardun behar izan zuen Angela gazteak etxeko lanetan. Gainera beste elementu aipagarri bat ere ematen da famili giroan: Angelaren amak oso izaera ahula zuen. Hori zela eta, alaba zaharrena bezala bigarren amaren papera bete behar izan zuen, batez ere anai-arreba txikiakiko.

Izan ere, etxeko giroa artea, kultura eta ikasketaren aldekoa izan zen zeharo. Ezin dugu ahaztu esaterako Angelaren aita pintorea zela eta zaletasun hori Rafael, seme-alabetan hirugarrenak, jarraitu zuela, hain zuzen. Aldi berean biblioteka on bat zuten eta guztiek libre erabiltzeko posibilitatea. Hori guztia kontutan edukirik ez da harrigarria Angelak idazteko eta irakurtzeko joera txiki-txikitatik izatea. Honekin erlazio handia izan zuen umeekin burutzen zuen lanak ezen, hauek dibertitzeko asmoz, gero hautsi egiten zituen ipuin eta poema asko idatzi bait zuen. Hori izan zen kontserbatzen den lehen garaiko idazlan askoren iturburua.

Lehenengo irakaskuntza bukatuz gero Angela institutorea doa. Datu hau, egun hain normala izan arren, garai hartan ez zen batere arrunta. Berea izan zen, hain zuzen ere, Penintsulan batxilergoa egiten zuen nesken lehen promozioa. Urte haietarako jada nabarmena zen Angelaren literatura eta letrekiko zaletasuna. Juliok esaten duenez irakurtzea benetazko deboiotzat zuen.

Hura izan zen baita ere bere senarra izango zenaren lehenengo ezagutze-garaia. Julio lehengusua zuen Angelak baina gazteagoa zen. Horregatik bien arteko erlazioa ume batekiko gazte batena izan zen. Gero Juliores aita —militarra bera—, Bizkaitik trasladatu zuten eta zenbait urtez Juliok eta Angelak ez zuten elkar ikusi.

Oro har, urte haiek lasaiak izan ziren idazlearentzat. Agian horregatik da hain txikia bere obran Euskal Herriaren presentzia. Dudarik gabe hori gaztaroko poesian ematen da batez ere. Zoritzarrez garai haietako oso olerki gutxi kontserbatu da zeren idazleak berak hausten bait zituen balio gutxikoak zirelakoan. Hona hemen Angelak berak zioena:

“Desde niña añoraba la poesía e intentaba escribirla por mi cuenta. Malos versos imitativos, inexpertos y sobrecargados que no publiqué y de los que apenas conservo unos cuantos.”

Gordetzen diren gehienak Angelak Juliori ezkontegunean opari zion kuadernoan kontserbatzen dira, 1920-1926 bitartekoak, idazleak “etapa imitativa” bezala definitu zuena

osatzen dutenak. Kutsu modernista eta posmodernista nabaria duten lan horietan, Bizkaia eta Bilbori eskainitako poemak aurki daitezke, bertako paisajeak goratzen direlarik. Ondorengo poesian inguru horietariko nolabaiteko nostalgia bakarrik mantenduko da, betirako galdutako haurtzaroarekin lotuta:

“Lejos de ti, pisando tierra seca
de la meseta adusta, entre altos pinos,
huelo tu vasto aroma, aprisionando
este menudo olor de río y hierba;
oigo tu enorme jadear, te veo,
mar de mi infancia, ¡mar!, siempre
esperándome.”

Sentimendu hau azken idazkietan ere isladatuko da. H orrela dio “Unas palabras a Pablo Neruda” poemak, 1974ean idatziak:

“Mi corazón quiso nacer
allá en Vizcaya, bajo un cielo
rubio y azul si el sol quería.”

Urte haietako lasaitasuna ez zen gehiegi luzatu. Gatazka zaharrak suspertzen dira. 1924ean, batxilergoa bukatu ondoren, Angelak Filosofia eta Letrak ikasteko asmoa erakusten du. Bere aitak, aldiz, egokiago ikusten du zerbait praktikoagoa egitea, dentista-ikasketak esaterako. Adostasunik lortzen ez dutenez Angela bi urtez egongo da ezer ikasi gabe. Azkenik aitak onartu egingo du gaztearen nahia, baina hori bai, Bilbotik irten barik.

Handik bi urtetara Angela Figuera-ren bizitza osoa baldintzatuko zuen gertaera ilun bat suertatzen da: aita hil egiten da, etxeakoak egoera ekonomiko larrian utziz.

MAITASUNA MADRILEN

Diru-ezak eraginik, Angelak Julioren familiaren laguntza behar izan zuen ikasketak bukatzeko. Helburu horrekin

Madrilera joan zen urtebeterako. Horrela Juliorekin zeukan harremana indartzeko aukera izan zuen eta karrera bukatu zuenerako ezkongai izatera iritsi ziren biak.

Ikasketak bukatu ondoren ere arazoak ez ziren konpondu. Amaren ahultasunak Angelaren eta bere amonaren gain utzi zuen familiaren ardura osoa. Aldi berean, aitak lagatako aseguru eskasak diru-iturri berriak bilatzera behartu zituen eta horrela 1928an Bilboko “Aceros Poldi” enpresan hasi zen lanean.

Eta egoera berez larria bazen ere, gertaera berri batek gogortu egin zuen berehala: 1930ean amona hil zen. Urte berean Figuera familiak Madrilera joateko erabakia hartzen du, han lan egiteko posibilitate handiagoa izango dutelakoan. Bilbon Rafael Figuera bakarrik geldituko da. Angelak hogeitazortzi urte zituen eta harrez gero, bidaia puntualez aparte, ez da Bilbora itzuliko. Behin Madrilen ere, gauzak ez ziren errazak izan. Poliki-poliki lan desberdinak aurkitzen joan zen eta horrela hasi zen Angela Decroly eta Montessory eskoletan lanean. Urte haietan, ezbeharrak zirela medio, gerratean eta gerraondoan garrantzitsua izango zen famili batasuna forjatu zen. Gerago idazleak horrela deskribatuko zituen urte haiek: “tras de muchas noches sin cenar y cosas de ésas, nos fuimos arreglando.

1932an Institutuko oposizioak gainditzen ditu eta Huelvara bidaltzen dute, bertako Institutura. Berarekin batera Julio —beresenarra ordurako— joan zen. Ezkontza honek ia berrogeitamar urte iraungo zuen eta oinarrizkoa da Angela Figueraren poema asko ulertzeko. Honekin bete egin zen gaztaroko olerkietan isladatzen zen aspiraziorik handienetariko bat: maitasunaren erdiespena. Bestea, amatasunarena, oraindik ez du lortuko nahiz eta haurdun gelditu, zeren 1935ean forzeps bitartez jaiotako umea hil egin bait zen. Galera hau gogorra gertatu zitzaion Angelari urte batzuk geroxeago idatzitako lerrootan ikus daitekeenez:

“Debisteis dármele. Yo hubiera debido tenerlo un breve tiempo entre mis brazos, pues sola para mí fue cierto, vivo...”

Dena dela 1936an berriro ere haurdun gelditu zen. Zorituraz, orduan ere, bere desio guztiak zeharo bete gabe gelditu ziren gerraren hasierarekin.

GERRA ZIBILA

1936ko uztaila zen eta Angela Figuera-k Madrilera joan behar izan zuen Institutuko katedradun bezala konfirmatua izateko ikastaro berezia egitera. Horren ondorioz, Marokko-ko altxamenduak hiriburuan harrapatu zituen senar-emazteak. Julio miliziar batailoi batean alistatu zen. Erabaki hau hobeto ulertzeko, esan behar dugu, bai Angelaren eta baita Julio Figueraren senideek ere, Pablo Iglesias-en alderdia begi onez ikusten zutela.

Gerraren lehenengo hilabeteak ez ziren batere errazak gertatu. Arrazionamendu eta bonbardaketa-egunak maiz aipatzen dira Angelaren geroko poesian:

“Y en medio del olvido refrescante,
 en lo mejor del conseguido sueño,
 surgía denso, alucinante, bronco
 el bélico zumbir de la escuadrilla.
 Bramando, sacudiendo, despeñándose,
 atropellándose los ecos,
 iban las explosiones avanzando,
 cada vez más cercanas,
 hasta que, al fin, la muerte en torrentera
 en avalancha, transcurría
 sobre nuestras cabezas sin refugio.”

Beldurra, gosea, bakardadea, maitasuna tragediaren hegian: “años durísimos y amargos, erizados de trabajos, dificultades y dolores”.

Urte bereko abenduan Juan Ramón jaio zen, Angelaren seme bakarra. Kasik bi hilabete geroago Figuera familia Valentziara ebakuatua izan zen. Bitartean, Julio destino des-

berdinetan egon zen 1938ra arte. Urte honetan Murtzia-ko Molina de Segura herrira bidali zuten. Han elkartu zen berriro bikotea eta bertan gelditu zen gerra bukatu arte.

Gatazkaren azken egunak nahikoa konplexuak izan ziren. Juliok komisario politikoarekin eztabaidatu egin zuen; hori zela eta komunistatzat jo zuten eta gartzelaratua izan zen Monteoliveteko presondegian gerra bukatu arte. Une hori heldu zenean preso guztiak kaleratuak izan ziren.

Gerra zibilaren amaieran Figuera familiaren egoera ez zen batere ona: lanik gabe eta galtzaileen bandoan. Horregatik Madrilera itzultzea erabaki zuten, han errazago izango zelakoan lana aurkitzea eta, aldi berean, frankisten errepresiotik ihes egitea.

Urte haiek oso gogorrak izan ziren. Julio paludismoak jota, atxilotua izateko beldurrez eta bizitzeko dirurik gabe. Dena dela ateratzen ziren lanekin aurrera egin zuten. Horregatik hasiera batean Angelak, semeak eta familiako beste emakumeek Soriara joan behar izan zuten egoera ekonomikoa finkatu bitartean. Denboraldi honen nekeak arrasto sendoa utziko du Angelaren poesian.

LOHIZKO EMAKUMEA

Geldiro-geldiro egoera normaltasun-itxura hartzen joan zen, gerratearen itzala eta ondorioak denbora luzez gainean eduki arren. Egoera hartan Angelak etxea hartuko du helburu bakartzat. Bere barne-munduak galdutako lasaitasuna berreskuratuko du eta idazteari ekingo dio berriro ere, *Mujer de barro* (1948) bere lehen poema-liburua sortuz. Bertan oso ondo jasotzen da egoera hura, familiarra, itxia, barru-barrukoa: “yo y los míos descansando tras la tormenta”. Urte horietako poemek oroimenez jositako inguru harmoniko bat jasotzen dute eta, bertan, poetak ama tradizionalaren papera jokatu du inongo arazorik gabe, “Ser mujer” olerkian ikus daitekeen bezala:

“Ser mujer:
ser la madre que engendra y la hermana que escucha;
ser la novia que besa, ser el premio en la lucha,
ser mujer...
Ser la fuente de vida para el labio del niño;
para el labio del hombre
ser placer.”

Lerrohauek gero bere poesian ezagutuko diren jarreretatik urrun samar daude. Dena den, Angelak beti errebindikatuko du amatasuna emakumearen ezaugarri bezala.

Urte haietan Angelak asko idatzi zuen, ez argitaratzeko asmoz, sentimenduak bideratzeko baizik. Aldi berean, ahal duen guztia irakurtzen du. Hala ere, garai hartan poesiaz eza-gupen eskasa zuela aitortuko du: klasikoak, Juan Ramón Jiménez, Antonio Machado, Bécquer, Frantziako sinbolistak...

Lehenengo liburua, *Mujer de barro*, Julio Figuera-ren eraginez agertuko zen. Angelak hasieran ez zuen poemaok argitaratzerik nahi. Agerpen honek eta urtebete geroagoko *Soria pura*-renak idazlearen bizitza aldatuko zuten zeharo. Alde batetik argitaratzeak estiloa depuratzera bultzatzen duelako; bestetik, Angelari gerraosteko giro literario eta intelektualekin harremanetan jartzeko aukera eskainiko diolako. Faktore honek eragin handia izango du bere garapen poetikoa ulertzeko.

Mujer de barro liburuan famili mundua isladatzen bazen, *Soria pura*-n gauza bera aurkituko dugu baina paisaje paradisutar batean murgildurik. Soria izango da paradisia eta Adan eta Eba berrituak, berriz, protagonistak. Erotismoak ere presentzia handia izango du bi liburuetan. Hura izan zen, hain zuzen ere, Angelak zentsurarekin izandako lehen arazoaren iturburua. Horrela kontatzen zion Blas de Otero-ri:

“No sé si le dije que a mi *Mujer de barro* me la mutilaban en su primera parte casi integra. ¡Qué inefable pudor! Menos mal que, como la rigidez de las leyes sólo iguala a la venalidad de los que las aplican, una buena influencia aplicada a tiempo, dejó salir mi libro íntegro. *Íntegro*: si no, no lo publico.”

Angelak maitasuna eta erotismoa modu irekiz tratatu zituen bi liburuotan eta hori ezin uler zitekeen une hartako giro itxian. Ikus dezagun adibide labur bat:

“Río de noche: la luna
se reclinaba en el agua
como una mujer desnuda.”

(*Río de la noche*)

Mujer de barro eta *Soria pura* liburuak Angelak “etapa subjektiva” bezala definitu zituen. Poesia hau elementu herritarrez beteta dago, forma sinpleak erabiliz, oinarri tradizionalak posmodernismoaren ereduak jarraituz, Juan Ramón Jiménez-en eraginez batez ere. Azken honek horrela idatzi zion *Soria pura* irakurri ondoren:

“Ando por los versos de usted como por un campo de árboles, aguas, arenas, animales, matas, vientos, alguna persona natural. Y me encuentro en ese campo a gusto. Esta es mi crítica.”

LEIHO IREKIA

Baina mundu hori ez da kalekoa, ez da erreala, eta progresiboki idazleak barneko eta kanpoko munduen arteko kontraesana ezagutuko du; horrek konpromisura eramango du. Prozesu horretan eragin berezia izango dute bai Blas de Otero-k eta baita Gabriel Celaya-k ere.

Blas de Otero, Rafael Figuera-ren bitartez ezagutu zuen eta ezaguera horren lekuko lehen aipatu dugun korrespondentzia dugu. Horrela kontatzen ditu Sabina de la Cruz-ek —Blas de Otero-ren alarguntsak— bi poeten arteko lehen harremanak:

“Estas relaciones debieron comenzar hacia el año cuarenta y ocho. De esa fecha son las primeras cartas que conservo, hasta el cincuenta y seis. Durante ese tiempo se cartearon mucho. Ella le enviaba cartas muy extensas.

En general hablaban en aquellas cartas de poesía, de estética, de problemas como el sentimiento del poeta en poesía, el tema

de los otros, problemas existenciales del hombre... No hay referencias a la guerra civil. A diferencia de Angela, Blas de Otero empezó a escribir de forma más comprometida a partir de la repercusión de la II Guerra Mundial y del existencialismo europeo.”

Adiskidantza honen iturburua, esan dugunez Rafael Figuera pintorea —Angelaren neba— izan zen. Honek Bilbon kultur lan interesgarria zeraman aurrera. Besteak beste, Bilboko Karmelon zeukan txaletean tertulia berezi bat bultzatu zuen. Bertatik, Jorge Oteiza, Federiko Krutwig, Rafael Zarco, Rafael Morales, Gabriel Celaya, Anparitxu Gaston, Angel Ortiz Alfau, Blas de Otero eta beste asko pasa ziren. Tertulia haien ezauzgarriak bi ziren: bata, artista eta idazleak batera biltzea eta bestea frankismoaren aurkako jarrera kritikoa indartzea.

1950ean oporretan Bilbora itzuli zenean, Angelak zuzenean ezagutu ahal izan zuen zirkulu hau. 1951ko udan ezagutu zuen pertsonalki gutunez jadanik ezagutzen zuen Blas de Otero. Handik aurrera bien arteko gutunak hunkikorraoak izango dira. Gutunotan deskubritzen da bi idazleen ideologia poetikoaren garapena: estetizismo eta subjektibitate gizakien sufrimendura.

Bilakaera horretan beste elementu azpimagarri bat dugu: Gabriel Celayaren *Las cosas como son* (1948) liburuaren irakurketa, sekulako deskubrimendua izan zen Angelarentzat:

«Lo que yo quería decir en mis poemas “podía” decirse en un lenguaje más sencillo, menos engolado y “poetísimo”.»

Erlazio hauetatik edo, hobeto esanda, paraleloki, Angelaren poesia ireki egiten da kanpoko mundura, barneko arkin zuen muga hautsiz. Haustura hori “Egoísmo” poemari deskribatzen da:

“Contra el sucio oleaje de las cosas
yo apretaba la puerta. Mis dos manos,
resueltas, obstinadas, indomables,
la mantenían firme desde dentro.

(...)

Yo, dentro. Yo: insensible, acorazada
 en risa, en sangre, en goce, en poderío.
 Maciza, erguida; manteniendo firme,
 contra el alud del llanto y de la angustia,
 mi puerta bien cerrada.”

Vencida por el ángel (1950) liburuko poema honekin ematen dio hasiera “etapa preocupada” delakoari. Aldaketa Angelak berak argitu zuen:

“Me detuve, abrí los ojos y miré a mi alrededor. España, mi España en posguerra y el mundo en guerra. España era mi tierra maltratada y herida. Pero el mundo también era “mi” mundo, porque toda la Tierra es patria de todo hombre. Miré hacia atrás, me enfrenté con el presente y supe que no se podía “descansar”, que no había tiempo ni lugar para ello. No teníamos derecho a un descanso personal y exclusivo, aunque hubiera sido ganado a tan terrible precio. Así, otras ideas, otros sentimientos llenaron mi poesía y salió *Vencida por el ángel*. Ahí empieza mi poesía preocupada.”

Liburu hau agertu zen urte berean Angelaren beste poema garrantzitsu bat ere —“Exhortación impertinente a mis hermanas poetisas”— argitaratu zen, aldizkari eta toki askotan jasotako benetako deklarazio ideologikoa. Bertan, filosofia desberdin bat aurkitzen dugu; feminista izan gabe, emakumeare n paper tradizionalaren aurka azaltzen da:

“Porque, amigas, os pasa que os halláis en la vida
 como en una visita de cumplido. Sentadas
 cautamente en el borde de la silla. Modosas.

(...)

Levantaos, hermanas. Desnudaos la túnica.

(...)

Eva quiso morder en la fruta. Mordedla.
 Y cantad el destino de su largo linaje
 dolorido y glorioso. Porque, amigas, la vida
 es así: todo eso que os aturde y asusta.”

Nolabait hortik sortzen da bere ondorengo poesiaren ezau-
garri nagusi bat izango dena, emakumearen gizartean paper
aktiboaren defentsa; dena dela defentsa hori mamian ez da
feminista izango, zeren eta zentzu askotan bat etorriko bait
da emakumearen jarrera eta funtzio tradizionalekin:

“El Angel se arrodilla ante María.
Mas, ¿quién dice a la madre pecadora
bendito sea el fruto de tu vientre?
Con oro, incienso y mirra
los Magos te enriquecen en la cuna.
Pero ¿quién se arrodilla
y entrega sus tesoros a los niños descalzos?
Tu mano se levanta
y el agua es vino, el pan interminable.
Pero ¿quién pone los manteles
en casa de la viuda
y quién ofrece un vaso de esperanza
a los que se desvelan por la noche?”

Dударик gabe, galdera hauei erantzutean emakume bat
aurkitzen da, betiko eginkizunak aurrera eramaten.

Estilo eta ideien aldetik esan behar dugu *Vencida por el ángel*-ekin irekitzen den etapak *Toco la tierra* libururaino une
desberdinak ezagutuko dituela, existentzialismotik
gizarte-salaketaraino, lerro libretik sonetoraino, azken finean
tartean hamabi urte igaro bait ziren.

ALFERRIKAKO GARRASIA

Honenbestez, *Vencida por el ángel* liburuskarrikin aldi berri
bat irekitzen da, gizartearekiko kezkaarena, baina baita ontolo-
gia eta metafisikarena ere; kutsu horretakoak izango dira *Los días duros* (1953) eta *Vispera de la vida* (1953). Bi liburuotan
berrirone indibidualismora eta introspekziara itzuliko da ida-
zlea nolabait. Esan daiteke bertan existentzialismoa ardatz
nagusi bihurtzen dela, bizitzaren interpretazio ezkorra eta

negatiboa. Jainkoaren existentzia bera ere absurdoaren bukaera litzateke.

Izan ere, idazlea, ostera ere, eguneroko errealitatera hurbilduko da eta horren ondorioa *El grito inútil* (1952) izango da. Lan horretan ere nabarmena izango da lehen aipatutako Celaya-ren eragina eta batez ere, gauzak aldatzeko beharraren sentiberatasuna:

“No podemos cruzarnos de brazos.
No podemos.
No podemos siquiera esperar a mañana.
Hay que buscar, hermanos, que buscar enseguida.”

Hala ere, liburu honen oinarritzko ideia Celaya eta Oteroren-gandik nahikoa urruti dago, izenburuak berak erakusten duenez. Angela Figuera-ren ustez zerbait egin behar da errealitatea aldatzeko baina testuinguru horretan zalantzan jartzen du poesiaren funtzioa. Harentzat poesia ez da “etorkizuneko argaturiko arma” izango. Aitzitik, sarritan erakutsiko du jarraera ezkor bat, literaturaren bitartez lor daitekeenaren aurrean:

“¿Qué habrás hecho poeta? Ni una lágrima sola,
ni una tibia, redonda lagrimita de niño
habrá sido enjugada. Ni unos labios sedientos
quedarán refrescados. Ni un hilillo de sangre
que las venas perdieron, será vuelto a las venas.”

Ondorioak ez du zalantzarik uzten: “Ser poeta es superfluo”, “ser poeta es inútil en un mundo acosado”. Eta erreakzioz lan praktikoagoa planteatuko du:

“Mejor fuera callarse. Licenciar la metáfora.
Y ver si a duras penas o a duras alegrías
abrimos un camino al cabo de la calle.”

Lerro hauek idazten dituenean —segur aski ez da kasualitatea— Angelak kaleko lanari ekiten dio: sortzen diren iniziatiba guztietan (omenaldi, aldizkari, tertulia, hitzaldietan...)

hartzen du parte. Aldi berean, Madrileko Biblioteca Nacional-ean hasten da lanean eta bertako “Bibliobús” izeneko zerbitzuan. Hau liburutegi ibiltari bat zen eta bere helburua Madril inguruko auzoetara kultura hurbiltzea zen. Horrela kontatzen zion Blas de Otero-ri:

“Sabrás que a la vejez he resuelto dedicarme a la vida activa y trabajo por la mañana en la Biblioteca Nacional y por la tarde en una biblioteca ambulante o Bibliobús que va prestando libros por los barrios extremos y suburbios madrileños. Este último es un servicio estupendo y yo lo hago encantada, con verdadero apasionamiento, aunque la remuneración es muy pequeña, como todas las que se cobran en España salvo raras y casi siempre poco honrosas excepciones. Se pone uno en contacto con el pueblo y se le orienta y educa en la lectura y no sabes cómo lo agradecen y qué contentos y amables se muestran con nosotras las bibliotecarias, y hasta nos toman afecto...”

Egoera hartan dena prest zegoen idazleak errealitatearen kritikan beste urrats bat eman zezan, bere frankismoaren aurkako disidentzia erakutsiz.

POESIA KLANDESTINOA

Angelaren iritzi disidenteak gerraondoko hasieratik nabariak ziren arren, askoz ere jarrera erradikalagoa hartuko du 50eko hamarkadaren bigarren zatian. Frankismoaren zentsura, jakina, oztopo ikaragarria izan zen iritzi horiek zabalatzeko. Egoera horretan argitaratu zen bere libururik eza-gunena: *Belleza cruel* (1958). Argitara baino bi urte lehenago zera idazten zion Blas de Otero-ri:

“Tengo casi acabado un libro *Belleza cruel* que me piden para dos colecciones. Aún no sé lo que haré con él. Tal como están las cosas lo habría de podar bastante y se me iba a quedar muy esquelético.”

Nolabait parrafo honetan ikusten da zer-nolako giroan mugitzen ziren garai hartako intelektualak.

1956an Parisera joango da ikasketa batzuk egiteko asmoz. Han Pablo Neruda, idazle txiletarra, ezagutuko zuen. Erlazio horretarako aitzakia *Belleza cruel* liburuaren esku-izkribua izan zen, Angelak berak esplikatu zuenez:

“Yo tenía en París una amiga que era también amiga de Neruda. Un día le llevó una copia del manuscrito que yo había enviado a México. Después de leer él ese libro nos conocimos. Neruda no quería saber nada de la situación española después del treinta y nueve. Estaba amargado o resentido con España, no sé exactamente. Pero yo le discutí su posición y le hablé de los poetas: Blas de Otero, Gabriel Celaya, Crémer y otros. Le hice ver que aquí había una lucha.”

Kontaktu honen ondorioz, Nerudak poeta espainiarrei zuzendutako gutun bat idatzi zuen eta Angelari eman zion Penintsulara eraman zezan. Idazkian Nerudak estatu espainiarrean bizi zen egoeraren aurrean bere sentiberatasuna erakusten zuen eta, aldi berean, iraganaldiko errakuntzak gaindituz, kantu poetikoaren unibertsalizazioaren alde agertzen zen. Nerudaren gutuna eskuz esku zabaldu zen, 1973a arte ezin izan bait zen Espainian argitaratu eman.

Bitartean, Angelak Mexiko-ra bidalitako esku-izkribua han argitaratzeko, idazleak jakin gabe “Nueva España” poesia lehiaketara aurkeztua izan zen eta sari-irabazle suertatu. Saria Unión de Intelectuales Españoles elkarteak ematen zuen eta León Felipe-ren hitzaurreaz argitaratu zen. Sarrera horrek, izenburutzat “Palabras...” zuenak, oihartzun handia izan zuen eta frankistek manipulatu izan zen. León Felipe-k gerra bukatzerakoan idatzitako lerro batzuk aipatzen zituen. Haien arabera, galtzaileek, aldean zeramaten abestia, aitaren etxea mutu utziz:

“Y ahora estamos aquí, del otro lado del mar, nosotros, los españoles del éxodo y del viento, asombrados y atónitos oyendo a vosotros cantar: con esperanza, con ira, sin miedos... Esa voz... esas voces... Dámaso, Otero, Celaya, Hierro, Crémer, Nora, de Luis, Angela Figuera Aymerich... los que os quedásteis en la casa paterna, en la vieja heredad acorralada... Vuestros son el salmo y la canción.”

Egoera horretan *Belleza cruel* klandestinoki banatu behar izan zen barnean. Zenbait liburudendatan ezkutuan saltzen zen eta askotan makinaz kopiaturik zabaltzen.

Belleza cruel-en mamia Espainiaren eta, oro har, gizakiaren egoeraren aurrean protesta eta salaketa-sentimendu bat da. Zentzu honetan argitasuna eta zintzotasuna izango dira liburuaren gakoak:

“Es un libro rabioso que hervía y fermentaba en mi interior desde hacía tiempo. (...) En el mejor modo que supe, a golpes, no sé si bien o mal, de un modo sincero, salido a borbotones de mi sentir, expreso indignación, rencor rabioso, censura, y... hasta una esperanza, que me atrevo a llamar desesperada, en un mañana que está en manos de la juventud. Un mañana que tarda en llegar. Pero que ha de llegar al fin aunque yo no lo vea.”

Liburu horrekin Angelak lortutako protagonismoak ez zuen gehiegi iraun, gertaera desberdin batzuek giro literarioetatik baztertuko bait dute.

NEKADURA ETA BARRUKOTASUNA

Prozesu horren lehen kausa Julioren lan-aldaketa izango zen. 1959an Avilés-era joango da bertako enpresa batean lan egiteko eta bi urteren buruan Angelak, bibliotekako lana utziz, bide bera hartuko du. Behin Asturias-en idazlea poliki-poliki giro intelektualetatik deskonektatua geldituko da.

Giro horretan azken liburua burutuko du: *Toco la tierra* (1962), “Letanías” azpigituluaz; liburu honetan ikus daiteke ideia berdinen errepikapena zein neurritaraino zen gauza kontziente bat. Nekadura une askotan nabaria da liburuan zehar:

“No sé, no sé si ya querréis oírme,
decir amén, seguirme, acompañarme,
cuando, tocando tierra, rezo y firmo
mi larga letanía: manos duras
sudor y fe, cansancio y esperanza;

(...)

Hijos, ya veis: soy vieja y me repito,
mas no quiero callarme ni morirme.”

Geroztik poema bakar batzuk —errebindikatzaileak gehienetan— baino ez zituen idatziko: “Romance de Pueblos-paña”, 1962ko grebalariei eskainia, “Vietnam” (1967-68), “Unas palabras a Pablo Neruda” (1974)...

“En Avilés —adierazten du Julio Figuera-k— dejó de escribir poesía porque, decía, que no quería repetirse. Unicamente cuando algo le estremecía o sacudía, por injusto o por cruel, le inspiraba algún poema de protesta.”

Urte horiei dagokionez aipamen berezia merezi du, lehen aipatu bezala, Angelaren kreatibitatearen alderdi batek, hots, umeei zuzendutako poesiarenak. Nola edo hala, zahartzaroan ere, ilobak zirela eta, gaztetako egoera bera aurkezten zaio. Hori da, hain zuzen ere, azkeneko bi liburuen sorburua: *Cuentos tontos para niños listos* (1979) eta *Canciones para todo el año* (1984).

Dena den idazlea gero eta ahaztuagoa aurkitzen da. Hasieran bere poesiak antologiak eta itzulpenak argitaratzen baziren ere, poliki-poliki erreferentziak urritzen doaz. Anartean bere osasuna ez da oso ona, 1980tik aurrera batez ere. Azkenik, gaixondo luze baten ondoren 1984eko apirilaren 2an hil zen Angela Figuera, komunikabideetan kasik aipamenik izan gabe.

POESIA GERRAONDOKO BIDARTEAN

Honaino, beraz, idazlearen ibilbidea. Une honetan zein izan den Angela Figuera-ren garrantzia galde daiteke eta bere eragina gerraondoko literaturan. Alde batetik laga digun obra ez da oso handia: apenas hamar liburu, poema bakan batzuk eta zenbait itzulpen-lan.

Dударik gabe poesia honen baliorik handiena ez datza kantitatean, sakontasunean baizik. Angelaren poesia guztiz egia-tia da eta, seguru asko, hori da bere ezaugarri nagusia. Kontzepzio autodidakta batetik Angelak mundu poetiko bat eraiki zuen behin eta berriz errepikatzen diren kezken inguruan: gizakia, amatasuna, heriotza. Esan daiteke haren obra alegoriaren bidetik uler daitekeela, poesia honek, aro edo etapa desberdinen gainetik, bere mamian batasun handia daukala erakutsiz.

Bestalde, Angelak oso une gogorretan idatzi zuela esan beharra dago, frankismoko urte gordinenetan alegia. Une historiko hartan benetako erro bihurtzen da poeta bilbotarraren figura: emakumea gizonen artean idazten; ama eta amona emakumearen paper aktiboagoa errebindikatzen; Euskal Herriko alaba Madrilen; poeta, artista, pintore eta intelektualekin harremanetan; 27ko belaunaldiko izan zitekeen idazlea geraosteko belaunaldian integratua...

Bere pertsonalitatean, beraz, nolabait, atzerriko eta bameko idazleak, erdal eta euskal idazleak, Ameriketakoak, etab. bil-tzen direla esan liteke.

Ikusten denez ugariak dira Angela Figuera-ren errebindikazioa justifikatzen duten elementuak. Idazle handi baten aurrean gaudela ez ahazteko, hona hemen Carlos Alvarez-ek dioena: "la voz de Angela Figuera Aymerich es la voz de un altísimo poeta: uno de los poetas importantes de este siglo tan pródigo en ello". Etsigarria litzateke, beraz, hain baliotsua den testimonioa eta obra galtzea.

ANGELA FIGUERAREN POESI LIBURUAK

Mujer de barro. Saeta argitaletxea, Madrid, 1948.

Soria pura. Jura edizioak, "Mensajes" sorta, Madrid, 1949.

Vencida por el ángel. "Verbo" edizioak, Alicante, 1950.

El grito inútil. "Ifach" sorta, Alicante, 1952.

- Víspera de la vida*. “Nebli” sorta, Madrid, 1953.
- Los días duros*. Afrodísio Aguado argitaletxea, “Más allá” sorta, Madrid, 1953.
- Belleza cruel*. Compañía General de Ediciones. México D.F., 1958. Bigarren edizioa Lumen argitaletxea, “El Bardo” sorta, Barcelona, 1978.
- Toco la tierra. Letanías*. RIALP edizioak, “Adonais” sorta, Madrid, 1962.
- Cuentos tontos para niños listos*. Sierra Madre edizioak, México, Monterrey, 1979. Baita ere Cogarbur inprimategian, El Burgo de Osma, 1980.
- Canciones para todo el año*. Trillas argitaletxea, México, Monterrey, 1984.

Lan guzti hauek Hiperión argitaletxeak *Obras completas* izenburupean argitaratu zituen Madrilen 1986an. Bertan, Angela Figuera-ren obra ezagutzeko oinarrizkoa den liburu honetan, besteak beste (Nerudaren gutuna, informazio biografiko eta bibliografikoa, etab.), poema bakan batzuk ere jasotzen dira.